

7. Leloup S. L'enseignant et les représentations du cours «idéal». – Université de Reims, 2003. – P. 328 – 351.

Отримано 28.01.2016

УДК 378.147

Гук О.Ф. °

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, факультет психології кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки

Автомонов П.П.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, факультет психології кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки

РОЗВИТОК ТЕОРІЇ МЕТОДІВ НАВЧАННЯ В НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ А.М. АЛЕКСЮКА

В статті розкривається найголовніший здобуток творчого пошуку вченого з дослідження проблематики методів навчання, як середньої так і вищої школи. Зокрема інноваційним підходом в науково-педагогічній діяльності А.М. Алексюка є врахування елементів внутрішнього боку методів навчання. Ще одним інноваційним напрямом наукового пошуку вченого можна вважати ідею поглиблення теорії бінарності методів навчання, а також дослідження методів навчання в зарубіжній педагогіці.

Ключові слова: А.М. Алексюк, методи навчання, складові методу, бінарна класифікація, модульно-тьюторська технологія навчання.

В статье раскрывается самое главное достижение творческого поиска ученого по исследованию проблематики методов обучения, как средней так и высшей школы. В частности инновационным подходом в научно-педагогической деятельности А.М. Алексюка является учет элементов внутренней стороны методов обучения. Еще одним инновационным направлением научного поиска ученого можно считать идею углубления теории бинарности методов обучения, а также исследования методов обучения в зарубежной педагогике.

Ключевые слова: А.М. Алексюк, методы обучения, составляющие метода, бинарная классификация, модульно-тьюторские технологии обучения.

The article deals with the most important achievement of scientist's creative exploration about the issues concerning the research of training methods as to the secondary and the higher education also. Particularly, the innovative approach in the scientific and educational activities of A.M. Aleksyuk is the consideration of inside elements of training methods. Another innovative direction of scientist's research can be considered as the idea of theory deepening of binary teaching methods and also the researches of teaching techniques in foreign pedagogy.

Keywords: *A.M. Aleksyuk, teaching methods, method's components, binary classification, module-tutor learning technology.*

Актуальність. Як відомо поштовхом до реформування освіти в Україні всіх її ланок стало проголошення незалежності країни. Як середня так і вища школи стали на шлях розбудови на нових національних засадах.

Другим стимулюючим фактором для зміни освітньої парадигми у вищій школі стало підписання Болонської декларації, ідеї якої частково знайшли своє відображення у новому законі про вищу освіту. Але не менш важливим для продовження еволюційного шляху є використання здобутків педагогів, вчених, попередників які закладали «цеглини в педагогічне сьогодення».

Мета статті – дослідити розвиток теорії методів навчання в науково педагогічній діяльності А.М. Алексюка.

Одним із таких видатних українських педагогів і дослідників є доктор педагогічних наук, професор, академік, засновник академії наук вищої школи України Анатолій Миколайович Алексюк. Мабуть немає такого дослідження з педагогічної проблематики, де б прізвище вченого не згадувалось одним із перших. Це роботи в галузях середньої, професійної, вищої школи, історії педагогіки, порівняльної педагогіки. Все це говорить про багатство інтересів дослідника і про той внесок, який він зробив в розвиток кожного з названих напрямів. Найголовнішим здобутком творчого пошуку вченого є дослідження з проблематики методів навчання, як середньої так і вищої школи.

В чому ж специфіка наукового підходу до дослідження методів навчання у спадщині А.М. Алексюка? Зразу підкреслимо, що методи навчання як в середній школі (на першому етапі дослідження), так і у вищій (в подальшій діяльності вченого) стали серцевиною його науково-життєвого шляху. Така глибока всебічна зацікавленість до цієї проблематики обумовлена на нашу думку базовою освітою Анатолія Миколайовича як філософа та історика. Саме діалектичний метод, як основа філософського підходу до визначення сутності явищ, дав можливість вченому протягом всього життя нести свій інтерес, досліджувати «метод» як педагогічну категорію в усіх її вимірах і проявах [4].

Відповідаючи на питання: «чому ж саме методи навчання стали об'єктом і предметом наукового доробку А.М. Алексюка? Зазначимо, що починаючи з 70 – х років в тодішньому Радянському Союзі методи навчання були чи не найбільш актуальними об'єктами дидактики, на відміну від зарубіжної школи, де в цей час вчені головну увагу звертали на формування сучасного змісту освіти. Наша педагогічна думка була спрямована на технологічні аспекти навчання, зокрема методи, форми, засоби, контроль і

оцінку знань. Із всього цього переліку саме методи зацікавили вченого як найбільш динамічну та ефективну в пізнавальному процесі категорію.

Розпочавши свій шлях дидакта А.М. Алексюк і в кандидатській (1963 р.) і в докторській (1974 р.) дисертаціях все глибше поринав в цю проблематику, розкриваючи багатовимірність та багатоаспектність цієї категорії.

Як відомо основою для розроблення теорії методів навчання в українській педагогіці XIX – XX ст. були напрацювання вчених попередніх періодів, про що свідчить велика кількість статей, монографій, дисертацій видатних педагогів, які висвітлювали як вітчизняний історичний досвід навчання, так і зарубіжний. Як правило аналіз дидактичних ідей починався з відомої «Великої дидактики», оскільки в ній були закладені теоретичні й практичні основи загальної дидактики і методів навчання, узагальнені Я. А. Коменським. Термін «дидактика» вперше з'явився саме в назві головного твору Я.А. Коменського й означає універсальне мистецтво «навчання усього всіх» [2].

Слово «метод» в перекладі з грецького означає дослідження, спосіб, шлях до досягнення цілі. Походження цього слова має відбиток і на його трактуванні з наукової точки зору. «Метод – в найзагальнішому значенні – спосіб досягнення цілі, певним чином впорядкована діяльність» – відмічається в філософському словнику.

Оскільки метод діяльності – це спосіб її здійснення, який веде до досягнення поставленої мети, то обираючи правильний метод, ми впевнено і найкоротшим шляхом отримуємо бажаний результат. Але оскільки людством накопичена велика кількість методів діяльності, тому безперервне ускладнення завдань та поява нових викликів вимагає постійного оновлення методів їх вирішення. Сказане має пряме відношення і до навчання. Саме тому вчений досліджуючи методологічні аспекти проблеми завжди звертав увагу на практичну значущість теоретичних висновків. Ось чому А.М. Алексюк розглядає методи навчання як спосіб взаємопов'язаної практичної діяльності вчителів та учнів [2, с.48]. Згідно з цим визначенням методи навчання оцінюються перш за все стосовно того, як вони сприяють досягненню накреслених цілей та функцій навчання, освітніх, виховних і розвиваючих. Отже, вчений розглядає методи навчання з позиції нерозривної єдності мети, аналізу і результату.

Саме це дало підстави А.М.Алексюку характеризувати методи навчання як багатовимірне, багатакісне явище. Аналіз існуючих визначень з точки зору філософського підходу допоміг вченому Анатолію Миколайовичу розрізняти в методі навчання його складові: об'єктивну і суб'єктивну. Об'єктивна складова обумовлена тими постійними положеннями, які обов'язково наявні в будь-якому методі, незалежно від того, який із них використовується. У ній відображені найзагальніші вимоги законів і закономірностей, принципів і правил, а також ціль, завдання, зміст, форми навчальної діяльності. Суб'єктивна складова методу обумовлена особистістю педагога, його творчістю, майстерністю, особливостями учнів чи студентів, конкретними умовами. Питання про співвідношення об'єктивного і суб'єктивного в методі дидактики вирішувалось по-різному: одні автори

вважали, що метод є лише об'єктивним утворенням, інші, навпаки, – творіння педагога. Безперечним є те, що об'єктивна частина дозволяє дидактам розробляти теорію методів, рекомендувати педагогам шляхи їх ефективної реалізації. З іншого боку, саме методи є сферою прояву високого педагогічного мистецтва [4].

І поки між вченими точилася дискусія, А.М.Алексюк запропонував інноваційне рішення цієї проблеми. Якщо існують дві складові методу – об'єктивна і суб'єктивна, то вони мають обов'язково бути складовими будь якого методу, як цілісної категорії. Саме тоді вчений запропонував широкому загалу науковців, ідею про зовнішній і внутрішній бік методів навчання (див.рис. 1) [2].

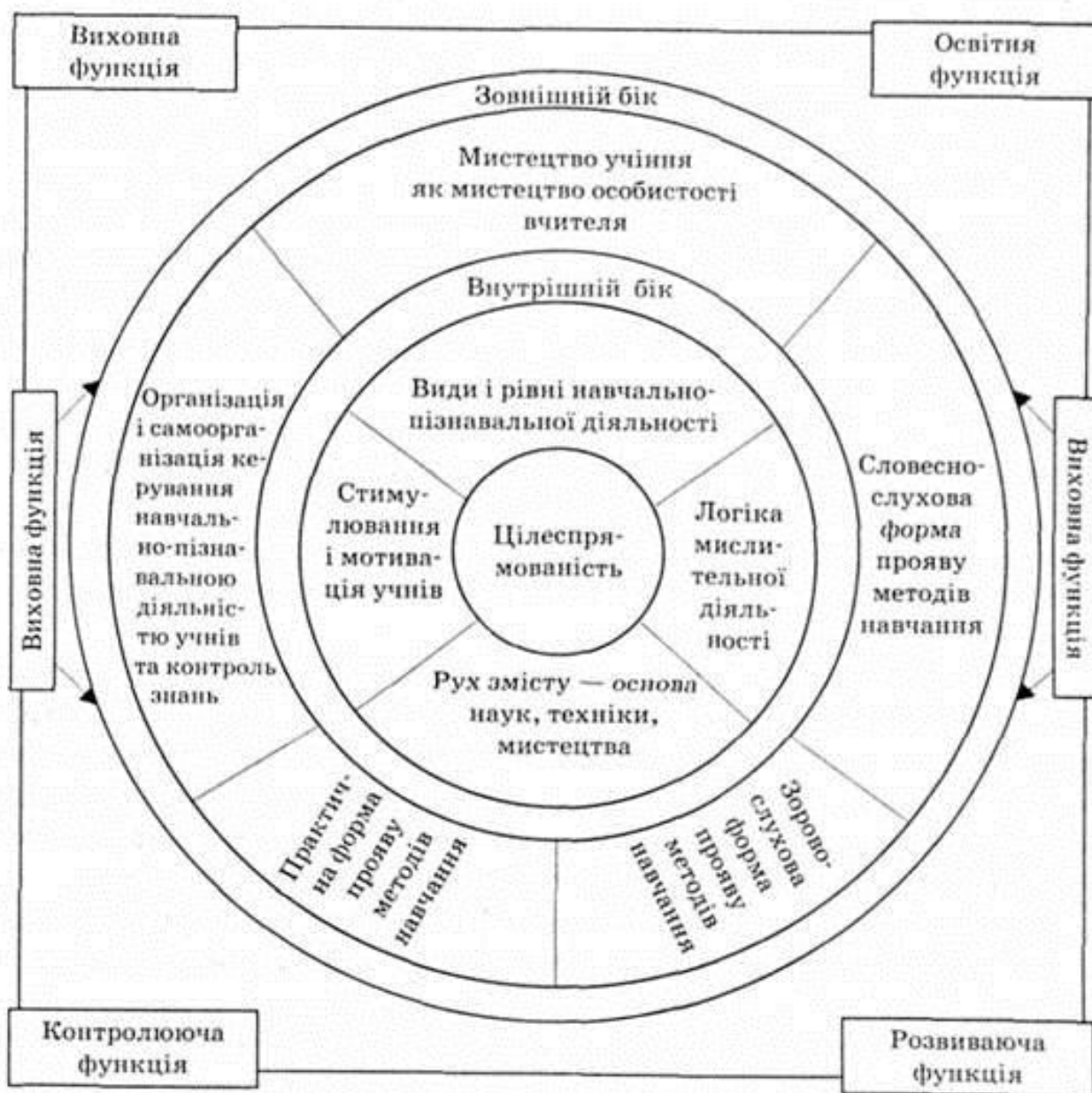

Рисунок1 Модель структури методів навчання.

Власне перед нами одна з перших «моделей» цієї категорії. Це зараз в кожній другій дисертації авторами пропонуються різноманітні дидактичні, виховні, управлінські моделі, а в 70-х – 80-х роках про науковий метод моделювання знали тільки в технологічних галузях наук. Тому ми можемо

вважати Анатолія Миколайовича як одного із засновників науково-педагогічного методу дослідження, а саме моделювання.

Що ми бачимо на цій моделі структури методів навчання? Інноваційним підходом можна вважати врахування елементів внутрішнього боку методів. На думку вченого саме внутрішні компоненти методів навчання, що ґрунтуються на психологічних механізмах з опорою на фізіологічні особливості процесів словесно-слухової, зорової, моторної діяльності учнів визначають їх ефективність. Практично це було доведено в досвіді багатьох учителів-новаторів, які запропонували учням особистісно-зорієнтований підхід, опорні конспекти, схеми, таблиці, ігрові, кооперативні форми роботи, різні види навчаючого середовища. Причому висока результативність цих методів, спостерігалась як в середній, так і у вищій школі. Отже врахування внутрішніх (психологічних, фізіологічних, вікових) особливостей учнів, компетентностей професійної майстерності педагогів є запорукою оптимального вибору методів в залежності від дидактичної мети, реалізації функцій тощо, а також високої ефективності їх використання.

Ще однією інноваційною ідеєю наукового пошуку вченого можна вважати ідею поглиблення теорії бінарності методів навчання. Логіка підказує, що якщо процес навчання є двостороннім, як діяльність вчителя, педагога з однієї сторони і як діяльність учня чи студента з другої, тому закономірним є аналіз методів викладання та учіння. Причому вони є взаємозалежними і взаємообумовленими. Саме цей підхід був покладений в основу класифікації бінарних методів навчання запропоновану вченим.

Як відомо на практиці учитель рідко застосовує лише один метод навчання, а частіше поєднує декілька з них. Саме тому в дидактиці важливе місце відводиться бінарним методам навчання, які передбачають поєднання у собі декількох компонентів. Адже серед педагогів, які розробляли класифікацію бінарних методів, крім А. Алексюка цією проблемою займалися Н. Верзілін, А. Пінкевич, Б. Райков та інші. Однією з них є класифікація М. Махмутова, який запропонував інформаційно-узагальнений і виконавчий, пояснювальний і репродуктивний, інструктивно-практичний і продуктивно-практичний, пояснювально-стимулюючий і частково-пошуковий, стимулюючий і пошуковий методи [2].

На відміну від інших вчених А. Алексюк виділяє рівень самостійності й джерела знань як основні ознаки для здійснення своєї класифікації. Відповідно, формування в учнів навичок самоосвіти, тобто їх активної особистої діяльності у процесі навчання, здійснюється лише тоді, коли учні можуть самостійно отримувати нові знання.

Анатолій Миколайович визначає чотири рівні застосування методів навчання: інформаційний (догматичний); проблемний (аналітичний); евристичний (пошуковий); дослідницький. Наприклад, на інформаційному рівні словесна форма набуває бінарного характеру – словесно-інформаційного методу; на проблемному та сама словесна форма набуває бінарного характеру – словесно-проблемного методу; на евристичному – словесно-евристичного методу; на дослідницькому рівні – словесно-

дослідницького методу. Це саме стосується і інших методів – наочних, практичних [2].

Не можна не згадати і про внесок вченого А.М. Алексюка в розвиток теорії методів навчання вищої школи, зокрема методів в модульно-тьюторській технології навчання. Перебуваючи на стажуванні в Сполучених Штатах Америки А.М. Алексюк ознайомився з поширеною в цій країні технологією.

Її основу складали три базових компоненти:

- модулі, як структурні елементи змісту навчального матеріалу;
- лекції та тьюторські заняття, як форми діяльності студентів;
- рейтинг студентів, як оцінка успішності навчання у формі балів.

Особливо вразили Анатолія Миколайовича тьюторські заняття, які за своєю структурою реалізації стимулювали самостійну роботу студентів умовно кажучи доводячи коефіцієнт інтелектуальної віддачі до 100 % кожного студента, даючи можливість кожному із них розкриватися на рівні своїх можливостей, і найголовніше забезпечити систематичну роботу протягом всього семестру.

Після поїздки А.М. Алексюк започаткував на філософському факультеті тривалий експеримент по реалізації цієї технології у викладанні педагогіки. Результати цієї роботи були узагальнені та використані при розробці першого в Україні навчального посібника «Педагогіка вищої школи: курс лекцій, модульне навчання» (1993 – перше видання і 1998 – друге видання) [3].

Отже, ще до впровадження напрямів Болонського процесу, вчений один з перших в Україні започаткував модульне навчання у вищій школі.

Не залишив своєю увагою Анатолій Миколайович проблему використання методів навчання в зарубіжній школі. Зазначимо, що у 80-х роках роботи дослідників з порівняльної педагогіки носили підкреслено ідеологічне спрямування, а тому будь який досвід аналізувався тільки в критичному аспекті. Не минув цього підходу і А.М. Алексюк. Зокрема в монографії написаній разом із його учнем В.М. Чорним «Методи навчання в сучасній буржуазній педагогіці США (критичний аналіз)» (1983), детально описані методи американської школи. Але не зважаючи на ідеологічну цензуру авторам вдалося дати максимальну характеристику інноваціям педагогів США [3].

Тому ця робота стала корисною для думаючих, творчих вчителів, які через призму ідеологічного павутиння могли побачити для себе багато корисних інноваційних ідей. І можливо саме ця робота стала поштовхом до розвитку сучасних технологій навчання ігрових, кооперативних, проєктивних тощо, адже всі вони були проаналізовані в цій роботі.

Висновок. Закономірно, що в данній інформації ми не могли розкрити всіх новаторських ідей вченого А.М. Алексюка, але навіть окреслені нами напрямки його наукової діяльності в галузі теорії методів навчання свідчать про непересічність, талановитість і продуктивність видатного українського дидакта.

Список використаних джерел:

1. Автомонов П.П. Логіка розвитку методів навчання як категорії дидактики вищої школи / Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія: Педагогіка. Вип. 1(1), 2015. – С. 6-12.
2. А.М. Алексюк. Педагогіка вищої школи: Курс лекцій: Модульне навчання / А.М. Алексюк. Навч. посібник. – К.: Либідь, 1998. -558 с.
3. А.М. Алексюк, В.М. Чорний. Методи навчання в сучасній буржуазній педагогіці США (критичний аналіз). –Київ: Рад.школа, 1983. – 140 с.
4. Автомонов П.П. , Гук О.Ф. Педагогічні ідеї А.М. Алексюка в розвитку теорії методів навчання / Внесок А.М. Алексюка (1932 – 2014 р.р.) в розвиток педагогічної науки і практики: матеріали наукового «круглого столу», 22 квітня 2016 р. / За загальною редакцією А.А. Марушкевич. – Ніжин. Видавець ПП Лисенко М.М., 2016. – С.70 – 75. ISBN 978-617-640-264-0.

Отримано 17.02.2016

УДК 37.014.2

Кузьменко Н. М. °

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, факультет психології, доктор педагогічних наук, доцент

ПЕДАГОГІЧНІ ІДЕЇ А. М. АЛЕКСЮКА ПРО НАЦІОНАЛЬНЕ ВІДРОДЖЕННЯ ШКОЛИ

У статті викладено погляди українського педагога А. М. Алексюка на оновлення змісту навчання, підвищення його освітніх, розвиваючих і виховуючих функцій, а також удосконалення методів та форм організації навчання, створення нових педагогічних технологій з метою підвищення ефективності навчального процесу в усіх ланках освіти в умовах України як суверенної і незалежної демократичної держави у кінці ХХ століття.

Ключові слова: *освіта, навчання, виховання, школа, демократизація, реформування.*

В статье изложены взгляды известного украинского педагога А. Н. Алексюка на обновление содержания обучения, повышение его образовательных, развивающих и воспитательных функций, а также совершенствование методов и форм организации учебного обучения, образования новых педагогических технологий с целью повышения эффективности учебного процесса на всех этапах образования в условиях Украины как независимого государства в конце ХХ века.